

İdeolojiler Arası Çatışma: Liberalizm ve Sosyalizm Bağlamında Bürokratik Yönetim

Mehmet Zakir Sarıkaya¹

Özet

Bürokrasi, modern devlet yönetiminin temel unsurlarından biri olarak, siyasi ideolojilere göre şekillenen bir yapıdadır. Bu çalışma, sosyalizm ve liberalizm çerçevesinde bürokratik yönetimin nasıl yapılandığını ve her iki ideolojinin bürokrasi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyalizm, merkezi yönetim ve devlet kontrolüne dayalı bir yaklaşım benimserken, liberalizm bireysel özgürlükler ile serbest piyasa ekonomisini vurgulamaktadır. Bu iki ideolojinin bürokrasi üzerindeki etkileri, yönetim yapılarına ve uygulamalarına yansıdığı için, konunun derinlemesine analizi önem arz etmektedir.

Araştırma yöntemi olarak, bu çalışma niteliği itibariyle karşılaştırmalı bir analiz yaklaşımına dayanmaktadır. Buna göre, sosyalist ve liberal bürokratik yönetimlerin kurumsal yapıları, işleyiş biçimleri ve halk üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Veri toplama yöntemleri arasında literatür taraması, mevcut politik yaklaşımların analizi ve tarihsel gelişimlerin incelenmesi yer almaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgular, her iki ideolojinin bürokrasi üzerindeki farklı etkilerini ve bu yapıların toplumdaki yansımalarını aydınlatmayı hedeflemektedir.

Giriş

Toplumsal ve siyasi sistemler, farklı ideolojilerin etkisi altında şekillenmekte ve bu ideolojilerin sunduğu perspektifler, bürokratik yönetim anlayışlarını belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Sosyalizm ve liberalizm, modern toplumlardaki en etkili ideolojik akımlardan ikisi olarak öne çıkmaktadır. Bu iki ideolojinin bürokrasiye yaklaşımı, devletin rolü, birey ile toplum arasındaki ilişki ve güç dinamikleri açısından önemli farklılıklar içermektedir. Bu çalışma, sosyalizm ve liberalizm bağlamında bürokratik

1 Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mzsarikaya@beu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2443-8712>.

yönetim anlayışlarını derinlemesine inceleyecek ve bu iki ideoloji arasındaki bakış açılarını değerlendirecektir.

Sosyalizm, ekonomik eşitlik ve toplumsal adalet hedefleri doğrultusunda kolektif mülkiyeti savunan bir ideolojidir. Bu ideoloji, devletin ekonomik faaliyetleri düzenlemesi ve sosyal refahı sağlaması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, sosyalist bürokrasi, devletin merkezi bir güç olarak işlev görmesini ve toplumsal kaynakların bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda dağıtılmasını hedefleyen bir yapıdır. Sosyalist düşünürler, özellikle Karl Marx, bürokrasinin toplumsal dönüşüm için gerekli bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu dönüşüm sürecinde bürokrasinin, ideolojik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir denetim ve düzenleme mekanizması işlevi gördüğü de kabul edilmektedir.

Sosyalist bürokrasi anlayışı, genellikle güçlü bir merkezi otorite ve kolektif karar alma mekanizmaları üzerine kuruludur. Bu durum, bazı eleştirmenler tarafından, bürokrasinin kendi kendini büyüten bir yapı haline gelmesi ve bireysel özgürlükleri kısıtlaması olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalist politikalar, bürokratik despotizm eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada, bürokrasinin, toplumun genel çıkarlarını göz ardı ederek kendi çıkarlarını koruma ve güçlendirme eğilimi, sosyalizmin temel kavramlarıyla da çelişebilir. Dolayısıyla, sosyalist bürokrasi, ideolojinin ilke ve değerleri ile pratikteki uygulaması arasında bir gerilim yaratmaktadır.

Liberalizm, bireysel hakların korunmasını, özgür piyasa ekonomisinin teşvik edilmesini ve devlet müdahalesinin asgariye indirilmesini savunan bir ideolojidir. Liberal düşüncede, devletin rolü sınırlı olup, bireylerin serbestçe hareket etmeleri ve kendi çıkarlarını gözetmeleri esastır. Bu doğrultuda, liberalizm bürokrasiyi genellikle bir engel veya bürokratik hantallığın sembolü olarak görmektedir. Bireylerin özgürlüğü, devletin müdahaleleri karşısında korunmaya çalışılırken, bu müdahalelerin azaltılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Liberalizmin bürokrasiyi ele alışında, devletin denetleyici bir rol üstlenmesi gerekli görülsede, bu rolün sınırlı olması gerektiği ifade edilir. Özgürlükçü bir düzen içerisinde, bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda hareket edebilmesi için bürokrasinin daha az etkili olması gerektiği savunulmaktadır. Bu bakış açısı, bireylerin girişimcilik potansiyelini ortaya çıkarmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacı taşımaktadır. Dolayısıyla, liberalizm açısından bürokrasi, devletin müdahale aracı olmaktan ziyade, bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyan bir dengeleyici olarak düşünülmektedir.

Sosyalizm ve liberalizm arasındaki temel çatışma, özgürlük anlayışı ve toplumsal düzenin nasıl şekillendirilmesi gerektiği ekseninde cereyan etmektedir. Sosyalizm, kolektif çıkarları ön planda tutarken, liberalizm bireysel özgürlükleri savunmaktadır. Bu noktada bürokrasi, her iki ideolojinin de uygulama pratiğinde belirleyici bir rol üstlenmekte, ideolojik hedeflerin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan yapıları ortaya koymaktadır.

Sosyalist bürokrasi, devletin ekonomik ve sosyal düzenlemeleri aracılığıyla eşitlik sağlama amacına yönelirken, liberal bürokrasi bireylerin haklarını koruma ve özgürlüklerini güvence altına alma çabası içindedir. Bu durumda, sosyalizmin önerdiği güçlü merkezi otorite, bireysel özgürlükleri genellikle kısıtlarken, liberalizmin benimsediği sınırlı devlet anlayışı, bazı sosyal ihtiyaçların göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla, her iki ideolojinin bürokrasiye yüklediği anlam ve işlev, toplumsal düzenin dönüşümünde kilit bir rol oynamaktadır.

Bürokrasinin işlevi, sosyalist bir bağlamda toplumsal adaletin sağlanmasına yönelikken, liberal bir çerçevede bireysel hakların korunmasına odaklanmaktadır. Bu durum, bir taraftan sosyalizmin devlet aracılığıyla ekonomik ve sosyal eşitliği sağlama hedefini desteklerken, diğer taraftan liberalizmin bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli özgürlükleri sağlamayı amaçlayan yaklaşımını yansıtmaktadır. Ancak her iki yaklaşımda da bürokratik yönetimin varlığı, belirli standartlar ve mekanizmalar geliştirme gereksinimi nedeniyle kaçınılmaz hale gelmektedir.

Sosyalizm, bürokrasiyi toplumsal dönüşüm için gerekli bir araç olarak görse de, bürokrasinin güçlenmesinin, sonuçta bürokratik despotizme yol açabileceğine yönelik eleştiriler mevcuttur. Öte yandan, liberalizm, bürokrasinin aşgariye indirilmesi gerektiğini savunarak, bireylerin kendi başlarına karar verebilmelerini teşvik etmektedir. Ancak bu duruma rağmen, bazı sosyal hizmetlerin sağlanması, ekonomik düzenin korunması ve toplumsal istikrarın sağlanması açısından belirli bir bürokratik yapı ve organizasyon gereklidir.

Sosyalizm ve liberalizm arasındaki bürokrasi anlayışları, her iki ideolojinin temel prensiplerinden kaynaklanan derin farklılıklar taşımakta ve bu farklılıklar toplumsal yapı ve devlet yönetimi üzerinde belirleyici etkiler yaratmaktadır. Her iki ideolojinin de modern toplumlardaki yeri ve rolü, bürokrasinin işleyişini ve etkilerini anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Sosyalizm ve liberalizmin bürokrasi üzerindeki etkileri, yalnızca tarihsel süreçlerin bir sonucu değil, aynı zamanda günümüzdeki politik tartışmaların ve sosyal meselelerin de şekillenmesinde temel belirleyicilerdir.

Bu çalışma, sosyalizm ve liberalizm bağlamında bürokratik yönetim anlayışlarının karşılaştırılmasını amaçlamakla birlikte, bu ideolojilerin uygulanabilirlikleri ve toplum üzerindeki etkileri hakkında daha derinlemesine bir anlayış sunmayı hedeflemektedir. İdeolojik çatışmalara dair yapılan bu analiz, hem akademik literatüre katkı sağlamakta hem de günümüz politik meselelerinde daha geniş bir perspektife ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. Bürokrasi Kavramı

Bürokrasi teriminin kökeni, Latince ve eski Yunanca dillerine dayanmaktadır. Terimin ilk bölümündeki “bureau,” Latince’de koyu ve kasvetli tonları tanımlamak amacıyla kullanılan “burrus” sözcüğünden türetilmiştir. Sözcüğün kökünden gelen “la bure”, memurların masalarının üzerine serdikleri örtüyü ifade eden bir anlam taşımaktadır. İlk başta masayı, zamanla ise büro kelimesi, tüm bir odayı temsil eder hale gelmiştir (Akçakaya, 2016: 275). Terimin ikinci kısmı olan “craite,” ise yönetim biçimlerini işaret eden ve iktidar anlamına gelen bir Yunanca terimdir (Özer, 2015:244). Bu benzetmeyle kastedilen, devlet memurlarının toplum üzerindeki etkilerinin ve kontrolünün artmasıdır. Bu etki ve kontrol, memurların faaliyet gösterdiği bir araç olan yazı masası ya da bir mekân olarak büro terimiyle tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2015:260).

Bürokrasi terimi, modern anlamda ilk kez 18. yüzyılda Fransız Ticaret Bakanı Vincent de Gournay tarafından kullanılmaya başlanmış ve bu kavram birçok dile çevrilmiştir (Özer, 2015:244). Bürokrasi, dört farklı anlam taşımaktadır. İlk olarak, genel kanıda olumsuz bir izlenimle anılan kırtasiyeciliği ifade eder. İkinci olarak, kamu mal ve hizmetlerini sağlamak amacıyla oluşturulan daireleri belirtir. Üçüncü anlamı ise, siyasi kurumların aldığı kararları uygulayan memurları kapsar. Son olarak, bürokrasinin bir yapı, örgütlenme biçimi ve işleyiş tarzı olarak tanımlanmasıdır (Akçakaya, 2016: 277). Bu bağlamda, dördüncü tanım Weber’in bürokrasi modeli veya Weber’in bürokrasi teorisi olarak adlandırılır (Öztaş, 2015:140-142). Weber’in görüşüne göre, bürokrasinin temel unsurları arasında iş bölümü, yetki, hiyerarşi, yazılı kurallar, dosyalama, nesnellik ve disiplin yer alır. Bu açıdan bakıldığında, bürokrasi rasyonel bir yönetim biçimi olarak ortaya çıkmakta ve belirlenen kurallar aracılığıyla istikrar ve düzen sağlamaktadır (Özer, 2015:136).

Bu tanımlar doğrultusunda, bürokrasi kavramı iki şekilde, yani “dar” ve “geniş” anlamda incelenebilir. Dar anlamda bürokrasi, kâr amacı gütmeyen kamu kuruluşlarını ifade eder ve buna “kamu yönetimi” denilebilir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, bürokrasi, iş bölümü ve otorite hiyerarşisi

temelinde inşa edilmiş bir yapı olup, belirli ilkeler ve kurallar doğrultusunda faaliyet gösteren profesyonel kadrolardan meydana gelen bir organizasyon şeklidir (Eryılmaz, 2010:34).

Bürokrasi kavramı, tarihsel süreç içerisinde yönetime önemli etkilerde bulunmuş üç temel niteliği ile dikkate değerdir. Bu nitelikler, bürokrasinin karmaşıklığını ve çok boyutlu yapısını anlamakta önemli bir rol oynamaktadır.

İlk olarak, bürokrasinin devlet yönetimiyle ilişkili tüm faaliyetleri çağrıştırmaya yeteneği öne çıkmaktadır. Bürokrasi, sadece devlete ait olan işlemlerle sınırlı kalmayıp, kamu hizmetlerinin sunumundan kamu politikalarının uygulanmasına kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu bağlamda, bürokrasinin işleyişi, devletin etkinliğini, vatandaşlarla olan ilişkilerini ve toplumun genel refahını doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmiştir. Dolayısıyla, devletin işleyişinde bürokrasinin rolü, kamu yönetiminin temel direklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu süreç her daim dinamik bir biçimde gelişmektedir.

İkinci nitelik, bürokrasinin kırtasiyecilik özelliği ile ilişkilidir (Çiftçi ve Şen, 2024: 1057). Bu, bürokratik işlemlerin zaman zaman gereksiz formalitelerle dolu olmasının ve yazışmaların karmaşıklaşmasının sonucunda ortaya çıkar. Kırtasiyecilik, uzun ve karmaşık süreçlerin yanı sıra, yalnızca belge ve form doldurma gibi işlemler nedeniyle zaman kaybına yol açarak, vatandaşların hizmetlere erişimini güçleştirebilir. Bu durum, kamu hizmetlerinin etkinliğini azaltmanın yanı sıra, vatandaşların devletle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla, kırtasiyecilik bürokrasinin eleştirilen yönlerinden biri haline gelmiştir.

Üçüncü olarak, bürokratik yapılar, otorite hiyerarşisi, kurallar seti ve nesnellığın ön planda olduğu özellikleriyle dikkati çekmektedir. Bu noktada, bürokrasi, özellikle büyük ve karmaşık örgütlenmeler için bir çerçeve sunarak, işlerin nasıl yürütüleceğini belirleyen yapı taşlarını oluşturur (Çiftçi ve Şen, 2024: 1057). Otorite hiyerarşisi, görev tanımları ve sorumlulukların belirlenmesine yardımcı olurken, kurallar sistemi de işlemlerin tutarlılığını ve öngörülebilirliğini sağlar. Ancak bu yapı, aynı zamanda bürokrasiyi etkili kılan unsurların yanı sıra, çeşitli zayıf yönlerini de beraberinde getirebilir. Örneğin, aşırı hiyerarşik yapılar, yenilikçiliği engelleyebilir ve karar alma süreçlerini yavaşlatabilir. Bu nedenle, bürokrasi kavramı, hem etkinliğe hem de işlevselliğe dair çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Bu yönüyle bürokrasi, yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda devletin ve toplumun işleyişini şekillendiren önemli bir kavramdır. Bu nitelikler, bürokrasinin tarihsel bağlamda kat ettiği mesafenin ve gelecekte ulaşabileceği noktaların anlaşılmasında belirleyici rol oynamaktadır (Aydilek, 2019: 59). Dolayısıyla,

bürokrasinin bu üç niteliği üzerinde düşünmek, kamu yönetimi ve organizasyon teorileri açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Liberalizm ve Bürokrasi

Liberalizm, bireysel özgürlükler, serbest piyasa ve sınırlı devlet anlayışını ön planda tutmaktadır. Bu bağlamda, liberal siyaset teorisyenleri, bürokrasinin devletin işleyişindeki rolünü sorgulamaktadır. Liberal yaklaşım, bürokrasiyi daha çok bir engel olarak görmekte ve bireylerin girişimcilik ruhunu artırmaya odaklanmaktadır.

Liberalizmin savunucuları, bürokratik yönetimi etkili bir şekilde sınırlamak için denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu yaklaşım, şeffaflık ve hesap verebilirlik unsurlarının güçlendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca, liberal bürokrasi, kamu hizmetlerinin etkinliğini artırmak amacıyla rekabetçi süreçler ve performans dayalı değerlendirmelerle şekillenmelidir.

Sert bir bürokratik yönetim anlayışının liberalizm ile uyumsuz olduğu açıktır. Liberalizm, bürokrasiye sadece araçsal bir rol yüklemekle yetinmektedir. Liberal demokrasi çerçevesinde bürokrasi, kamuoyunun taleplerinin yerine getirilmesinde siyasetçilere yardımcı olan bir mekanizma olarak görülmektedir. Ancak, bürokrasinin bu işlevinin ötesine geçerek siyaset alanına müdahil olması, liberalizmin ilkeleriyle çelişmekte ve meşruluğu tartışma konusu haline gelmektedir (Öztürk, 2021:19).

Liberalizm, bireysel özgürlüklerin savunulmasını öngörmekte ve devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını, yani bireylerin devletin çıkarları uğruna feda edilmemesini istemektedir. Bürokrasi üzerindeki liberal eleştiriler, bu yapının hiyerarşi, uzmanlaşma ve katı kurallara sıkı bağlılığı nedeniyle bireysel gelişimi olumsuz yönde etkilediği kanaatindedir.

Kamu kurumlarının gerçekleştirdiği eylemlerden doğan sorumluluk esasen siyasetçilere yüklenmektedir. Siyasetçiler, kendi denetimleri altında bulunan kurumların eylemlerinden ve olası hatalarından ötürü kamuoyu önünde hesap vermekle yükümlüdürler. Liberal bir devlet anlayışında, bürokratların hükümetlere, bakanlara ve diğer siyasi otoritelere karşı tarafsızlık göstermeleri esastır. Bu bağlamda, iktidar değişikliklerinde, yeni hükümetler bürokrasinin önceki yönetimlere nasıl davrandığını göz önünde bulundurarak benzer bir muamele görme beklentisi taşırlar. Bu durum, siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkinin önemini ve istikrarın sağlanmasındaki rolünü ortaya koymaktadır.

Liberalizm açısından bürokrasinin hukukun üstünlüğü ile uyumlu olması büyük bir öneme sahiptir. Hukukun üstünlüğü, keyfi yönetim anlayışına

karşı bir duruş sergiler. Bu sebeple, bürokratlar kendilerine verilen yetkilerin sınırlarını aşarak keyfi düzenlemelere ve uygulamalara yönelememelidir. Bunun yanı sıra, sadece bürokratların değil, siyasetçilerin de hukuka uygun davranmaları gerekmektedir. Hayek, hükümetlere sınırsız yetkilerin verilmesinin potansiyel tehditlerine dikkat çekmektedir. Ona göre, bir hükümete kanun yoluyla bile olsa sınırsız yetkilerin tanınması, en demokratik yönetimi bile despotik bir yapıya dönüştürebilir. Bu düşünce, liberalizmin temel değerlerinden biri olan hukukun üstünlüğünün korunmasının önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Böylece, bireylerin hakları güvence altına alınmakta ve keyfi yönetimlerin önüne geçilmektedir (Hayek, 1999: 113). Hayek, özellikle II. Dünya Savaşı döneminde Almanya ve Sovyetler Birliği'nde gelişen kolektivizme dayanan anlayışı eleştirmiştir. Hayek'e göre, ekonomik özgürlük olmadan bireysel özgürlükten bahsedilemez. Bununla birlikte, devletin daha önce müdahale etmediği alanlara girmesi, bireylerin özgürlüklerini azaltarak toplumsal eğilimlerin ferdilikten devlete dayalı bir kolektivizme kaymasına neden olmaktadır (Hayek, 1999: 16).

Liberalizmi bütünlendirici olmayan bir ideoloji olarak diğer ideolojilerden ayıran en önemli özellik, belirli bir toplumsal tabakaya dayanmamasıdır. Bu durum, liberalizmin devletin tarafsızlık ilkesini benimsemesini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Sınırlı ve tarafsız bir devlet oluşturma çabası, liberalizmin anayasal bir çerçeve içerisinde hareket etme gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Anayasa, toplumsal gruplar arasındaki güç dengesizliğini önlemek ve belirli grupların diğerleri üzerinde siyasi tahakküm kurmasını ya da bireysel özgürlükleri kısıtlamasını engelleyen bir güvence işlevi görmektedir. Bu bağlamda, liberalizm hem bireylerin haklarını koruma hem de sosyal adalet sağlama amacını taşıırken, aynı zamanda toplumun çeşitli kesimleri arasındaki güç dengesini koruma çabasını da sürdürür. Bu şekilde, liberalizmin demokratik ve adil bir toplum oluşturma konusundaki katkısı daha belirgin hale gelmektedir (Yayla, 1998: 140).

Devletin genişlemesiyle birlikte siyaset yapma yöntemlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Güçlenen bazı bireyler ve gruplar, amaçlarına ulaşmak için devlet otoritesini ele geçirmeye çalışabilirler. Siyasi topluluk içinde, birbirleriyle rekabet halinde olan bürokrasi (hem resmi hem de askeri), sendikalar ve çıkar grupları gibi çeşitli unsurların temel hedefi, siyasi iktidarı etkilemektir. Ancak, bu etkileme girişimleri bazen meşru demokratik sınırların ötesine geçme eğiliminde olabilir ve bu durum, otoriter rejimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. (Öztürk, 2021:21).

Devlet gücünü ele geçiren gruplar, iktidarı kendi çıkarları ve hedefleri doğrultusunda kullanmaya başlayarak rakiplerini ortadan kaldırma

stratejileri geliştirmektedir. Devletin temel icra gücü olan bürokrasi, sahip olduğu uzmanlık ve bilgi birikimi ile onu kontrol edenler için önemli bir güç kaynağıdır. Bürokrasinin bu potansiyeli, modern devletin kuruluşuyla daha da belirgin hale gelmiştir. Tarihteki idari memurlar ile günümüz modern memurları arasındaki en temel fark, sabit maaşların varlığı ve olası bir darbe gerçekleştirme kapasitesidir. Bu durum, bürokrasinin gücünü artırarak devlet yönetiminde önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, bürokrasinin denetimi ve hesap verebilirliği, demokratik sistemlerin sağlıklı işlemesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Modern devletin ortaya çıkışıyla birlikte bürokratik temelli darbelerin daha belirgin hale geldiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, liberalizmin minimal devlet anlayışı, devlet bürokrasisinin gereksiz yere genişlemesini engelleyerek bürokratların darbe yapma potansiyelini sınırlamak konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Liberalizm, devletin yetkilerini sınırlandırırken, bürokrasinin bağımsız bir güç haline gelmesini engelleyerek daha demokratik ve istikrarlı bir yönetim anlayışını teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, bürokrasinin denetim altında tutulmasının yanı sıra, otoriter eğilimlerin ortaya çıkmasının da önüne geçebilir. Böylece, bireylerin haklarının korunması ve demokratik süreçlerin işlerliği sağlanabilmektedir. Sonuç olarak, liberalizm, devletin işleyişinde bürokrasinin rolünü sınırlayarak demokratik değerlerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmakta ve toplumun farklı kesimlerinin katılımını desteklemektedir. Bu, hem toplumsal barışı hem de siyasal istikrarı sağlamak için kritik bir mekanizmadır.

John Locke'un görüşleri, bireysel hakların korunması ve devletin meşruiyetinin sınırlandırılması açısından kritik bir önem taşır. Sosyal sözleşme teorisiyle, bireylerin devlete devrettiği hakların karşılığında güvenlik ve adalet sağlanmasını talep eder (Öztürk, 2021: 21). Locke'un ilkeleri, modern liberal demokratik sistemlerin gelişiminde etkili olmuştur ve bireylerin haklarının korunması konusunda önemli bir zemin oluşturmuştur. Bu nedenle, Locke, liberal düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul edilir.

Locke'a göre, insanların siyasal iktidar oluşturma süreçleri, doğal durumlarına dayanan bir toplumsal sözleşmeyle devam etmektedir. Bu sözleşme, bireylerin bir topluluk oluşturma iradesini yansıtır ve toplumun korunmasını sağlamak amacı taşır. Locke, bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi temel haklarını korumak için geleceklerini teminat altına aldıklarını öne sürer (Alder, 2002: 29). Bu bağlamda, meşruiyet, bireylerin rızasına dayanmaktadır. Bu nedenle, bir hükümeti kurma veya devirme kararları üzerinde bireylerin etkin bir şekilde etkisi vardır. Locke, gücün sınırlandırılmasının ve bireylerin haklarına saygı gösterilmesinin önemini

vurgulayarak, iktidarın kullanımına ilişkin bir denetim mekanizması önerir. Böylece, çoğunluğun oyuyla seçilen hükümetlerin iradesinin geçerliliği sağlanmış olur.

John Locke'un bu görüşü liberal düşüncenin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Locke, bireylerin doğal haklara sahip olduğunu ve bu hakların devlet tarafından ihlal edilmemesi gerektiğini savunur. Ona göre devletin temel görevi bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi haklarını korumaktır (Kasper, 2004: 289). Devlet, halkın rızasını temsil eden parlamentolar tarafından belirlenen vergiler dışında, bireylerin özel mülkiyetine müdahale edemez. Eğer yöneticiler ve yasama organları bireylerin mülkiyet haklarını ihlal ediyorsa, hukukun varlığından söz etmek mümkün değildir (Kasper, 2004: 290).

John Stuart Mill'in (1806-1873) düşünceleri, liberal teorinin bürokrasiye yönelik perspektifinde merkezi bir öneme sahiptir. Mill, "Politik Ekonominin Prensipleri", "Özgürlük Üstüne" ve "Temsili Hükümet Üzerine Görüşler" isimli çalışmalarında siyasi otorite ve bireysel özgürlükler konusundaki görüşlerini açıkça ortaya koymuş, bu çalışmalarında, artan devlet gücünün özgürlükler üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapmış ve toplumsal yapıdaki örgütlü güçlerin bürokrasi altında toplanmasını eleştirmiştir (Öztürk, 2021: 23). Mill, devlet otoritesinin genişlemesinin bireylerin özgürlükleri için risk taşıdığını savunmuştur. Ona göre, birey ile devlet arasında belirgin bir ayrım yapılması elzemdir; zira devletin bireysel alanlara müdahalesi, özgürlüğün kısıtlanması anlamına gelir (Erdoğan, 2015: 286). Mill'e göre, hükümetin mevcut görevlerine eklenen her yeni sorumluluk, zamanla toplumun aktif ve hırslı kesimlerini, hükümetin ya da belirli bir siyasi partinin destekçileri haline dönüştürecektir. Bu süreç, bireylerin kamu işleyişine daha fazla katılımında bulunmalarına ve dolayısıyla kendi sosyal ve siyasi çıkarlarını koruma çabası içinde olmalarına yol açar. Mill, bu durumun, hükümetin etkinlik ve meşruiyetini etkileyebileceği hususunu vurgulayarak, kamu yönetiminin sınırları ve bireylerin devletle olan etkileşimi üzerine önemli bir tartışma başlatmaktadır. Bu bağlamda, hükümetin rolü ve önemi hakkında eleştirilerini geliştirirken, bireysel özgürlüklerin ve toplumsal katılımın artırılmasının gerekliliğini savunmaktadır (Mill, 2014: 165).

Mill ayrıca, devlet müdahalesinin gerekçesinin bireyleri daha güçlü olan diğer bireylerin etkilerinden korumak olduğunu belirtmektedir (Öztürk, 2021: 23). Aynı zamanda, demokrasi ile bireysel özgürlükler arasında her zaman destekleyici bir ilişki mevcut olmadığını ve demokrasinin, bireysel özgürlükler üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu da belirtmektedir. (Erdoğan, 2015: 286).

Mill'e göre, bireylerin gelişimini ve çabalarını engellemek, aksine desteklemek ve onların ilerlemesine olanak tanımak gerekir. Yönetim işinin uzman kişiler tarafından yürütülmesi bürokrasi anlamına gelir. Bu tür bir sistem, deneyimleri biraraya getirerek bilgi toplar ve bu verileri, temel yönetim görevlerini yürütenlere iletir. Değirmen, bürokrasilerin çöküş nedenleri arasında rutinleşme ve kuralların katılığına dikkat çekmektedir. Tarihsel olarak Çin ve Rus yönetimlerinin karşılaştığı güçlükler, bürokrasinin bu alışılmış ve durağan yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Eryılmaz, 2010: 32).

Mill, hürriyet ile otorite arasında bir denge kurma çabasındadır. İnsanlar, başkalarına zarar vermedikleri sürece, devletin bireylerin davranışlarına kısıtlamalar getirmesini makul bulmamaktadır. Eski demokrasi örneklerinde görülen çoğunluğun tiranlığına neden olan uygulamalar, onun bireyin özgürlüğünü vurgulamasını sağlamıştır. Özetle, Mill'e göre liberal demokrasilerde bireyler, diğer bireyler için bir tehdit oluşturmadıkları sürece, devletin müdahalesine gerek bulunmamaktadır (Öztürk 2021:24).

Weber, bürokrasiyi yalnızca devletin idari yapısıyla sınırlı görmemekte; bilakis, bürokrasiyi oldukça farklı bir perspektiften ele almaktadır. Bürokrasiyi çok boyutlu bir olgu olarak nitelendirir ve bunun farklı alanlarda yarattığı etkileri vurgular. Ancak, bu konuyu inceleyen araştırmacılar genellikle onun devletle ilgili görüşlerine odaklanmaktadır. Bu durum, gerçeğin yalnızca bir yönünü yansıtmaktadır. Özellikle Marksist yazarların bakış açıları göz önüne alındığında, bu durum daha da belirginleşir. Zira ilginç bir şekilde, Marksist yazarlar Weber'i liberallerden daha derinlemesine analiz etme eğilimindedirler. Birçoğu, onun büyük endüstriyel organizasyonlardaki bürokratik süreçlerin önemine de dikkat çektiğini fark etmiştir. (Öztürk 2021:24).

Weber, "Ekonomi ve Toplum" adlı eserinde bürokratizasyonun yalnızca devlet yönetimiyle sınırlı olmadığını vurgular. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, büyük ölçekli organizasyonların da bürokratik nitelik kazanmasının kaçınılmaz olduğunu belirtir. Bu bağlamda, Weber, bürokrasiyi toplumsal ve ekonomik sistemlerin önemli bir parçası olarak değerlendirir; böylece bu fenomenin, devlet dışındaki çeşitli kurumlarda nasıl şekillendiğini ve işlediğini de gözler önüne serer (Hibou, 2015: 14). Geniş ölçekli endüstriyel yapıların ve organizasyonların, etkinlik ve verimlilik sağlamada bürokratik yöntemlere başvurmasının arka planında yatan dinamikleri inceleyerek, bu karmaşık ilişkilere ışık tutar. Weber'in bürokratik örgütlenmeyle ilgili makine metaforu, bürokrasiyi rasyonel, düzenli ve kesin bir işleyişe sahip bir sistem olarak tanımlamasından doğmaktadır. Bu benzetme, bürokrasinin işleyişini karmaşık ve birbirine bağlı fonksiyonların toplamı olarak ele alır.

Her bir bileşenin belirli bir rol ve işlevi vardır; bu, tıpkı bir makinenin dişlileri gibi, bürokrasinin etkinliğini artırarak hiyerarşik bir yapı oluşturur (Weber, 2005: 6). Weber'in bürokrasi anlayışı, özellikle Kamu Yönetimi gibi birçok bilim dalında önemli bir etki yaratmıştır. Weber'in bürokrasinin özelliklerine yoğun bir şekilde odaklanması, bazen bürokrasinin toplumsal boyutunun göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Oysa onun ortaya koyduğu çerçevede, bürokrasinin belirli toplumsal "gelişim" aşamalarında gündeme gelebileceği ifade edilmekte ve bu aşamalara dair bazı özellikler sıralanmaktadır. Örneğin, bürokrasiden yalnızca modern devlet ve kapitalist ekonomiler bağlamında bahsedilebilmektedir. Geçmiş dönemlerdeki devletlerde bürokratik yapılar var olsa da, bunlara gerçek anlamda bürokrasi denilemez. Ayrıca, bürokrasinin önemli bir unsuru olan memurluk, yalnızca belirli bir gelişim düzeyine ulaşıldığında (örneğin, para ekonomisinin belirgin bir şekilde gelişmesi durumunda) ortaya çıkabilmektedir; memurların kişisel ilişkilerden bağımsız bir şekilde çalışabilmeleri, yani özgür olmaları gerekmektedir. Ayrıca, Weber'in oluşturduğu memurluk veya bürokrat tipolojisi, memurların sosyolojik açıdan incelenmesine olanak tanımaktadır (Aydın, 2017: 1000-1001).

Weber'e göre, endüstriyel ilerleme ile birlikte uzmanlaşma ve matematiksel modelleme yoluyla hesaplamalar yapabilme becerisi, kapitalist ekonominin temel ve zorunlu iki unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda bürokrasi, bu ihtiyaçları karşılama açısından uygun bir araç olarak öne çıkmaktadır. Weber'in eserlerinde, bürokratik dönüşümün kapitalist rasyonelleşme süreciyle koşut bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Yani, bürokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimi, kapitalist üretim biçimlerinin mantığına uygun olarak organizasyonel yapıların daha sistematik ve verimli hale gelmesiyle doğrudan bağlantılıdır (Hibou, 2015: 15). Bu durum, hem ekonomik etkinliği artırmayı hem de karmaşık organizasyonların işleyişini düzenlemeyi mümkün kılar.

Max Weber, bürokrasi kuramını verimlilik ve ussallık üzerine kurmuştur (Weber, 1995: 322). Weber, monokratik bürokrasinin en üst düzeyde verimlilik sağladığını belirtir. Bu tür bir bürokrasi, kurallar, uzmanlaşma ve hiyerarşi ile etkin bir yönetim sunar (Ergun 1997: 11). Devlet müdahalesinin özel sektör üzerindeki etkilerinin, rekabet ortamını zayıflatması gibi nedenlerle, teorik açıdan bürokrasinin kapitalizmle uyumsuz olduğu öne sürülebilir. Ancak, Avrupa'daki kapitalist dönüşüm süreci, bürokrasinin gelişimiyle doğrudan bağlantılıdır. Feodal yapıdan merkezi devlet yapısına geçiş döneminde, bürokrasi önemli bir yapısal evrim yaşamıştır. Bu bağlamda, bürokrasinin işleyiş biçimi ve rolü, ekonomik sistemin değişimiyle paralel bir seyir izlemiştir.

Bu geçiş döneminde, yalnızca üretim araçlarının biçimleri ve sahipliği değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yapısı da derin değişimler geçirmiştir (Öztürk 2021:24). Yeni ekonomik sistemin ortaya çıkmasıyla birlikte, farklı sosyal ilişki biçimleri oluşmuş ve toplumsal dinamikler giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu süreç, bireyler ve gruplar arasındaki etkileşimlerin çeşitlenmesiyle birlikte, toplumun genel yapısında da köklü bir dönüşüm yaratmıştır (Tataroğlu, 1997: 34). Böylece, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı artarken, bu ilişkilerin ekonomik, politik ve kültürel boyutları arasında da etkileşimler ve etkileşimlerin oluşturduğu yeni dinamikler ortaya çıkmıştır.

Hegel'in bürokrasi teorisi, özel çıkarlar ile devletin genel çıkarları arasındaki çatışmadan kaynaklanan bir anlam taşımaktadır. Bürokrasi, toplumdaki özel menfaatleri (meslek grupları, ticari birlikler ve belediyeler gibi) devlet aracılığıyla genel menfaatlere dönüştürmekte bir araç işlevi görür (Çevikbaş, 2014: 88). Hegel'e göre, devletin asli görevi, toplum üyelerinin ortak çıkarlarını korumaktır. Bu bağlamda, iki ana sınıf söz konusudur: "mutlak" veya "evrensel sınıf" ve "ticari sınıf". Hegel'in tanımladığı bu mutlak veya evrensel sınıf, bürokratlardan oluşmaktadır (Heper, 2005: 292).

Hegel, kamu yönetimini devlet ile sivil toplum arasında bir köprü olarak tanımlamıştır. Sivil toplum, çeşitli meslek gruplarını ve farklı çıkarları temsil eden kuruluşlar ile şirketleri içerir; bu alan aynı zamanda özel çıkarların ve çatışmaların bulunduğu bir ortam teşkil eder. Bu çıkarlar sisteminin düzenlenmesi için tarafsız bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Hegel'e göre tarih, bu gereksinimi karşılamak amacıyla tarafsız bir güç olarak "devlet"i sunmaktadır. Sivil toplum, hem tarihsel hem de kavramsal olarak yetersiz bir toplumsal aşama olarak görülür ve birey, ancak "devlet" yapısı içinde varlık gösterdiğinde en yüksek hedeflerine ulaşabilir (Eryılmaz, 2010:22). Hegel, bürokrasiye sınırlı bir rol vermektedir. Bürokrasinin bu sınırlı rolünü aşarak topluma kendi değerlerini dayatmaya çalışması veya bürokratik despotizmi onaylaması kabul edilemez. Hegel, bürokrasinin kamu yararı açısından önemli ve gerekli olduğu inancıyla, bürokrasinin ve devlet yönetiminin kaçınılmaz unsurlar olduğunu savunmaktadır (Çevikbaş, 2014: 88).

Liberalizmin bürokrasiye yönelik yaklaşımını şekillendiren önemli figürlerden biri Ludwig von Mises'tir. Mises, bürokrasiyi tanımlarken özel sektör ve piyasa ile kıyaslamalar yaparak bu konudaki görüşlerini ifade eder (Mises, 2010a: 21). Bu karşılaştırmalar, bürokrasinin işleyişi ile özel girişimin dinamikleri arasında belirli farklılıkları vurgulamaktadır. Mises, bürokrasiyi çeşitli açılardan tanımlamaktadır: Piyasa fiyatlarıyla ölçülemeyen idari hizmetler için kullanılan yöntem; ekonomik hesaplamalara dayanarak

belirlenmeyen bir yönetim sistemi; işlerin yüksek otoriteler tarafından belirli kurallar çerçevesinde yürütülmesi; özel sektörün yerini hükümet kontrolünün alması gibi unsurlar bu tanımlar arasında yer alır. Mises, bürokrasiyi piyasa dışında ve devlete özgü bir yapı olarak gördüğünden, bu yapılanmanın verimlilik açısından yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Eryılmaz, 2010: 33).

Mises, “Bürokrasi” adlı kitabını 1940’lı yıllardaki olayları dikkate alarak kaleme almıştır. Bu nedenle, onun değerlendirmelerini bu dönem ışığında ele almak önem taşımaktadır. Mises, o dönem için şunları söylemektedir: *“Bugün, siyaset hayatında, teşebbüs serbestisi yerine devlet kontrolünü ikame etmek istikametinde bir temayül vardır. Kuvvetli siyasî partiler ve nüfuzlu zümreler; iktisadî hayatın devlet kontrolü altına alınmasını, faaliyetin hükümet tarafından plânlaştırılmasını ve işletmelerin devletleştirilmesini hararetle istemektedirler. Eğitim işlerinin hükümet murakabesi altına sokulması ve tıp mesleğinin devletleştirilmesi lâzım geldiği ileri sürülmektedir. Her sahada, devlet müdahalesi zarurî müdafaa edilmektedir. Onlara göre; devlet kontrolü her derde devadır... Kanaatlerine göre; sosyalizm lehindeki gelişmeden kaçınmak kabül değildir. Tarihî tekâmül, zarurî olarak, insanlığı sosyalizm’e sürükler. Karl Marx ile birlikte belirttikleri gibi; sosyalizm tabiatın bertaraf edilmesi mümkün olmayan mukadder bir kanunudur. Hususî mülkiyet, serbest teşebbüs, kapitalizm ve kâr sistemi ortadan kalkmağa mahkûmdur. “Zaman”, insanlığı mutlak bir hükümet kontrolününün hüküm süreceği bir dünya cennetine doğru götürmektedir. Totaliterlik cereyanının öncüleri, kendilerini “terakki sever” diye adlandırmaktadırlar. İnsan kudretinin durdurmağa muktedir olamayacağı sanılan sosyalizm cereyanına karşı mukavemet göstermeğe çalışanlara ise, “mürteci” damgası vurulmaktadır... Solcuların “mürteci” diye vasıflandırdıkları kimseler, hususî işlerinde maruz kaldıkları müdahalelerden müteessir olmakta ve bürokratların ehliyetsizlik ve israflarını acı tenkitlere hedef tutmaktadırlar. Lâkin, bürokrasi ile mücadele edenler, küçük bir ekalliyetten ibarettir”* (Mises, 2010a: 22-24).

Hayek’in devlet ve planlama üzerine düşünceleri, Mises’in Bürokrasi adlı eserinde daha da derinleştirilmektedir. Mises, giriş bölümünde bürokrasinin özünde bulunan bir sorun olan, parlamentoya veya yasalara tekabül eden kurallar yerine kendi belirlediği kurallara göre hareket etmesiyle ilgili otoriterleşme eğilimlerine özellikle karşı çıkmaktadır. Mises’e göre, bürokrasi ve bürokratlar açısından en büyük risk, onların kendilerini devletin kutsal bir temsilcisi olarak algılamalarıdır. Oysa bürokrasinin esas işlevi, yasaların uygulanmasında bir aracı rolü üstlenmektir (Mises, 2010a: 110). Ayrıca, Mises, J. S. Mill’in benzer görüşlerini hatırlatarak, memurların da aslında birer seçmen olduğunu belirtmektedir. Hükümetin kaynaklarıyla geçinen

geniş bir topluluğun varlığı, temsili demokrasilerin sürdürülebilirliği bakımından ciddi bir tehdit oluşturur (Mises, 2010a: 116).

Mises, belirli şartlar altında bürokrasinin demokrasinin işleyişi için gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak, onun esas karşıtlığı bürokrasinin kendisinden ziyade, devletin aşırı bir şekilde yüceltilmesi ve özel sektörün faaliyet alanına müdahale etmesidir. Bu nedenle, bürokrasinin rolünün sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Mises'e göre (2010a: 9) bürokrasiyi eleştirenlerin en büyük yanılması, sorunlarının gerçek sebeplerine değil, yüzeysel belirtilerine saldırmalarıdır; bu nedenle, asıl mücadele edilmesi gereken konu totaliter eğilimlerdir. Ekonomik faaliyetleri yöneten yasal düzenlemeler ve idari kararlar arasında önemli bir fark yoktur ve yürütme organlarının yetkilerini genişletmek için kullanılan teknik ayrıntılar önemsizdir.

3. Sosyalizm ve Bürokrasi

Sosyalist ideolojiler, kamusal mülkiyet ve merkezi planlama ilkeleri üzerinde temellendirilmiştir. Bu yaklaşım, bürokratik yönetimi devletin kontrolünde bir araç olarak görmektedir. Sosyalist sistemlerde, bürokrasi, ekonomik kaynakların dağıtımında ve ideolojik hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin uygulamaları, sosyalist bürokrasinin nasıl işlediğine dair çarpıcı örnekler sunmaktadır. Bu sistemde, bürokratik kadrolar, ideolojik sadakat ve partinin belirlediği politikaların sürdürülmesi açısından büyük bir önem taşımaktaydı.

Sosyalist bürokrasinin eleştirileri, çoğu zaman merkezin fazla yetki sahibi olmasına ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına odaklanmaktadır. Örneğin, bürokratik yönetim altında, bireylerin katılımı genellekle sınırlıdır ve bu durum, sosyalist ideolojinin savunduğu eşitlik hedefiyle çelişebilir.

Sosyalistler, sınıfsız bir topluma ulaşmak adına en sonunda devletin ve bürokrasinin tamamen kaldırılması gerektiğini ileri sürerler. Çok sayıda Marksist düşünür de, halk ile siyasi yöneticiler arasında bürokratik ilişkilerin olmadığı bir yönetim biçiminin mümkün olup olmadığını sorgulamaktadır (Öztürk, 2021:27). Marxist teorinin bürokrasiye bakışı, genellikle üretim tarzları ile devlet arasındaki bağlantılar çerçevesinde incelenir.

Marksizm açısından devlet, tarihte köle sahiplerinin, orta çağda feodal lordların ve daha yakın dönemlerde burjuvazinin çıkarlarını koruma amacı gütmüştür. Bu perspektiften bakıldığında, devlet, egemen sınıfın menfaatlerini destekleyen ve sermaye birikim sistemini sürdürerek sermayenin merkezileşmesine katkıda bulunan bir kapitalist yapı olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, devletin temel rolü, egemen sınıfın iktidarını devam ettirmek ve

kapitalist düzeni desteklemek şeklinde tanımlanır. Bu anlayışa göre, devlet, toplumun bütününe çıkarlarını değil, belirli bir sınıfın çıkarlarını temsil etmektedir (Aydilek, 2019, s. 59). Marksist kuram çerçevesinde, bürokrasi, kapitalist toplumların özgün bir yönetim biçimi ve bir yönetim-aracı olarak değerlendirilmektedir. Bürokratlar ise, topluma göreceli olarak ayrılmış bir sosyal katman olarak tanımlanmaktadır (Fişek, 2016: 25).

Marksist kuram, bürokrasiyi toplum ile devlet arasındaki açık bağların kopma sürecinin kapitalist toplum dönemindeki nihai aşaması olarak değerlendirmektedir (Fişek, 2012: 103). Marx, bürokrasi ve piyasa kavramlarına dair perspektifi oldukça farklıdır; bu bağlamda, her iki yapı da egemenlik biçimlerini, sınıf iktidarını ve sınıf mücadelesini gizlemeye yönelik mekanizmalar oluşturur ve bu yapıların oluşturduğu rasyonalitenin arkasında emeğin sömürülmesini belirsizleştirir.

Öte yandan, Weber'in bürokrasi teorisi ile Marksist kuram arasında bazı ortak noktaların bulunduğu kabul edilmektedir (Fişek, 2012: 107). Bununla birlikte, Dikmen (2010: 70) Marksist geleneğin bürokrasi anlayışını Marx'tan farklı gördüğünü ve eleştirdiğini belirtmektedir. Dikmen'e göre, Marksist geleneğe mensup akımlar, Marx'ın bürokrasiyle ilgili görüşüyle doğrudan örtüşmemektedir; çünkü sosyalizmin reel uygulamaları, ya Weber'in ya da liberal düşüncenin izlerini taşımaktadır. Bu durumda, Dikmen, Marx sonrası Marksist kuramların Weberyen bürokrasi anlayışıyla liberal düşünce arasında etkileşimde bulunmasını eleştirmektedir. Bu nedenle, bürokrasinin Wilson gibi yönetim biliminin öncüsü olarak gördüğü "genel çıkar'a hizmet eden bir yapı" olmadığı söylenebilir. Marx'a göre bürokratik rasyonalitenin yanılması, kendini "genel çıkar"a yönelik bir hizmet olarak sunmasıdır; gerçekte bu yapı "özel çıkar"lara hizmet etmektedir (Dikmen, 2015: 72). Dikmen'e (2015: 73) göre, Marxist bir bakış açısında bürokrasi, "devletin gücünü bir illüzyona dönüştüren ve bu yanılama aracılığıyla kapitalistin özel çıkarlarını görünmez kılan unsurdur." Hiyerarşik yapı, işleyiş kuralları ve teknik bilgi çerçevesinde tüm eylemleri toplumun genel çıkarına hizmet ediyormuş gibi gösteren bürokrasi, bu şekilde burjuvazinin özel çıkarlarına göre düzenlenmiş devlet mekanizmasının gerçek niteliğini gizler. Bu nedenle bürokrasi, bir devlet illüzyonu olarak tanımlanabilir.

Marx, bürokrasiyi devlet yönetimi çerçevesinde ele alarak Batı düşüncesinde bu kavramı derinlemesine inceleyen ilk düşünürlerden biridir (Mouzelis, 2003, s. 10). Ona göre, bürokrasi, kapitalizmin belirli gereksinimleri ile bağlantılıdır ve burjuva çıkarlarını desteklemekle birlikte, kapitalist sistemin korunmasına hizmet eden bir mekanizma rolündedir. Marx, bürokrasiyi iki temel açıdan analiz eder: Bir taraftan, hakim sınıfın

menfaatlerini koruyan bir araç olarak tanımlarken, diğer taraftan onu bir güç aracı olarak değerlendirir (Marx ve Engels, 2004:99). Bürokrasinin, yalnızca toplumun sınıflara ayrılmasıyla var olabilen özel bir sosyal grup oluşturduğunu, ancak gerçek bir sosyal sınıf olmadığını belirtir. Bu filtreden bakıldığında, bürokrasi, egemen sınıfın iktidarını sürdürmesi ve diğer sosyal sınıflar üzerinde kontrol sağlaması için devletin kullandığı bir araç niteliğindedir. Marx, gerçek bürokratik düşüncenin ve onun temel ilkesi olan hiyerarşinin bürokrasiyi kaçınılmaz bir olgu haline getirdiğini ve bunun aynı zamanda güçlü bir suiistimal kaynağı olduğunu savunur.

Marx, bürokrasiyi yürütmenin etkili bir biçimi olarak kabul etmemekte ve bu yapının temel niteliklerinden birinin beceriksizlik olduğunu savunmaktadır. Bu beceriksizlik, bürokratların toplumsal yönden sorumluluk almasını engellemektedir. Marx, bürokratların girişimcilik ve yaratıcılıktan yoksun olmaları sebebiyle kamu hizmetlerinin hem verimsiz hem de yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bu durum bürokratların kendi iktidatlarını ve ayrıcalıklarını artırmalarına engel teşkil etmemektedir (Mouzelis, 2003, s. 10).

Marx'a göre toplumsal güçlerden biri olan bürokrasi giderek kontrol edilemez hale gelmiş ve özerk bir güce dönüşmüştür. Bürokratik yabancılaşmadan etkilenen bürokrasi, sadece halkla ilişkilerinde yabancılaşmakla kalmamış, aynı zamanda bu duyguyu kendi içinde de yaşamaya başlamıştır (Çiftçi ve Şen, 2024: 1062).

Marxizmin bürokrasiye dair bakış açısında yabancılaşma kavramı merkezi bir rol oynamaktadır. Marksist terminoloji açısından yabancılaşma, bireyin diğer insanlardan ve doğadan kopmasını ifade eder. Bu bağlamda, Marksist yaklaşım bürokrasiyi yabancılaşmanın temel sebeplerinden biri olarak değerlendirmektedir. Bürokrasi, insanların toplumsal ilişkilerinde ve doğal çevrelerinde yaşadığı bağların zayıflamasına yol açarak bireyleri makineleşmiş bir sistemin parçaları haline getirir. Bu durum, bireylerin kendi potansiyellerinden ve insani ilişkilerden uzaklaşmalarına neden olur (Şaylan, 1974: 37). Marx'a göre, emekçiler kapitalist toplumda yaşamlarını sürdürebilmek için emek güçlerini satmak durumundadırlar. Bu durum, emeğin ve çalışmanın, kişinin ihtiyaçları ve kişiliğiyle bağlantılı bir ifade olma özelliğini kaybetmesine yol açar ve emek, bireylere dayatılan bir zorunluluk haline gelir. Sonuç olarak, emekçiler kendi emekleri ve ürettikleri ürünler karşısında yabancılaşma yaşamaktadırlar. Bu yabancılaşma, emekçilerin kendi potansiyellerine, yaratıcılıklarına ve üretim süreçlerine olan bağlarını zayıflatarak, onları kendi eserlerinden uzaklaştırır (Eryılmaz, 2010: 25).

Marx'a göre, bürokrasi, egemen sınıfın toplumun diğer sınıfları üzerindeki kontrolünü sağlayan bir araçtır. Bu nedenle, bürokrasinin geleceği ve menfaatleri, devletin ve egemen sınıfın geleceği ile çıkarları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Marx, kapitalist sınıfın bir aracı olan bürokrasinin ve devletin, proletarya devriminin gerçekleşmesi ve sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla ortadan kalkacağına iddia etmektedir (Ergun, 2004: 58).

Lenin, Marx'ın görüşlerine paralel olarak, proletarya devriminin ardından bürokrasinin giderek zayıflayacağını ve sonunda sadece bir kalıntı haline geleceğini öngörmüştür. Ona göre, devrim sürecinde bürokratik ve askeri makinenin parçalanması temel bir dinamik teşkil etmektedir. Bu süreçte, sıradan bireylerin, geçmişte ayrıcalıklı olan bürokratların yerine geçerek ilgili işlevleri üstlenmeleri sonucu bürokrasiye olan ihtiyaç azalacağına inanılmıştır. Bürokrasi, "ilkel demokrasi" aşamasına dönerek yıkılacak ve devlet işlevleri toplumun tüm bireyleri tarafından yürütülebilecektir (Öztürk, 2021:31).

Lenin, bu düşüncelerinin gerçekleşebilir olduğuna dair bir inanç taşımıştır; çünkü devletin yönetim işlevlerinin büyük kısmının önemli ölçüde basitleşeceğini savunmuştur. Bu işlemler, kaydedilme, form doldurma ve listeleme gibi rutin aktiviteler haline geleceğinden, yönetim ve bürokratik görevlerin, okuma yazma bilen herkesin üstlenebileceği seviyeye indirgeneceği düşünülmüştür. Böylelikle, devlet işlevlerinin halkın geniş katılımıyla daha demokratik bir biçimde uygulanabileceğine inanılmıştır.

4. Liberalizm ve Sosyalizmin Bürokrasiye Yaklaşım Farkı

Sosyalizm ve liberalizm arasındaki bu temel farklılıklar, bürokratik yönetimin nasıl işleyeceği üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Sosyalist sistemler, merkeziyetçi bir bürokrasiye sahipken, liberal sistemler, bireylerin özgürlüklerini korumak amacıyla daha dağıtık ve esnek bir bürokrasi yapısı benimsemektedir. Bu bağlamda, sosyalizm ve liberalizm, bürokrasinin amacını, işleyiş biçimini ve toplum üzerindeki etkisini anlamada farklı paradigmalara sahiptir.

Bürokrasi, her iki ideolojinin çatışma alanlarından biri olarak, toplumların yönetim biçimini ve bireylerin yaşam biçimlerini şekillendirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Sosyalist bürokrasinin ideolojik baskıları ile liberalizmin bireysel özgürlükleri koruma çabası, milyonlarca insanın hayatını etkilemiştir.

Mises, devletçiliğin iki temel biçimle belirmesi gerektiğini ifade etmektedir: sosyalizm ve müdahalecilik (Mises, 2010b: 57). Bu iki görüşün yanı sıra, ortaya çıkabilecek farklı yaklaşımlar da bu iki kavramdan belirli bir şekilde türetilmektedir. Mises'in amacı, sosyalizm ve müdahalecilik modellerinin eksikliklerini sergileyerek liberalizmi güçlendirmektir (Rothbard, 1973:

30). Bu nedenle, Mises, sosyalizm ve müdahaleciliği tek boyutlu olumsuz bir perspektiften değerlendirmektedir. Mises'e göre, sosyalizmin hedefi, üretimin temelini özel mülkiyetten, kolektif toplumun mülkiyeti olarak devletin mülkiyetine dönüştürmektir. Bu bağlamda, sosyalist devletin bütün üretim araçlarını sahiplenme ve bunları yönetme yetkisini tek bir merkezde toplama arzusu, temel hedeftir. Mises, komünizmin bazı siyasi taktiklerle sosyalizmden ayrıldığını belirtse de, yine de üretim araçlarını sosyalleştirmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletin üretim araçları üzerindeki otoritesinin artması, özel mülkiyet, bireysellik ve özgürlük gibi kavramların değerini kaybetmesine yol açacaktır (Mises, 2007b: 40).

Mises'in düşünceleri, sosyalizm ve liberalizm arasındaki çatışmayı net bir şekilde ortaya koyar. Sosyalizm, üretim araçlarını kolektif mülkiyete geçirecek bireysel mülkiyet ve özgürlükleri sınırlarken, Mises bu yaklaşımların pratikte yetersiz olduğunu vurgular. Ütopyacı sosyalizmin savunucuları, toplumsal yapıyı şekillendirecek etkili çözümler geliştirememişlerdir (Mises, 2007a: xxvii).

Mises, insanlık tarihi ile özel mülkiyet arasında kaçınılmaz bir bağ olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, eğer tarih konuşma yetisine sahip olsaydı, medeniyetin özel mülkiyete dayandığını ifade ederdi. Ancak, devletler tarih boyunca özel mülkiyete karşı temkinli bir tutum sergilemiş ve onu kontrol etmeye yönelik çabalar içerisinde bulunmuşlardır. (Selim ve Aktay, 2021: 64). Devletçilik politikalarını benimseyen yöneticiler, XIV. Louis'in "devlet benim" sözü gibi ifadelerle, kendilerini Tanrılaştırarak devleti yüceltmekte ve bu sayede bireylerin itaatini sağlama arayışında bulunmuşlardır (Mises, 2004: 98). Devletçiliğin altında yatan bu müdahaleci zihniyet, bireylerin özgürlüklerini tehdit eder. Mises, eylem ilkesine dayanarak özgürlük ve serbest piyasa sisteminin toplumsal etkinlik, refah ve ilerleme gibi olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtirken; devlet müdahalesinin yoksulluk, savaş, toplumsal kargaşa ve yozlaşma gibi olumsuz sonuçlara yol açacağını gözlemlemiştir. (Rothbard, 2008: 40). Bu perspektifte, bürokrasi, merkezi otoritenin gücünü artırarak bireylerin özgürlüklerini sınırlayan bir yapıya dönüşebilir. Mises'in görüşü, bürokrasinin bu etkisinin tehlikelerine dikkat çekmektedir.

Marx'ın Hegel'in felsefesinden yararlanarak ortaya çıkması, sosyalist düşüncenin daha derin bir felsefi temele oturmasını sağlar. Ancak Mises'e göre, bu durum sosyalizmin bireysel özgürlükleri tehdit etme potansiyelini ortadan kaldırmaz. Liberalizm ise bireysel hak ve özgürlükleri savunarak, ekonomik verimlilik ve yaratıcılığı teşvik eder. Sonuç olarak, sosyalizm ve liberalizm arasındaki çatışma, bireyci ve kolektivist değerlerin çelişkisinde

kendini gösterir. Mises, liberalizmin bu çatışmada daha sürdürülebilir bir çözüm sunduğunu savunmaktadır.

Marksist devlet teorisine itiraz eden önemli isimlerden biri Bakunin'dir. Bakunin, devletle ilgili her türlü mantıklı ve samimi teorisinin temel olarak "otorite ilkesi"ne dayandığını belirtir. Bu ilkeyi şöyle tanımlar: "kendi kendini yönetme kapasitesine sahip olmayan kitlelerin, kendilerine bir biçimde yukarıdan dayatılan akıl ve adaletin faydalı boyunduruğuna her durumda boyun eğmelerini öngören açık bir teolojik, metafizik ve siyasal düşünce." Bu otoritenin üç ana kaynağı vardır: güç, din ve üstün akıl. Bakunin, devleti azınlığın çoğunluğa egemen olduğu ve onu sömürdüğü bir araç olarak görmektedir (2012: 114). Bu nedenle, Bakunin'e (2012: 117-118) göre, insan toplumu var olan eşitsizlikler, servet, eğitim ve ayrıcalıklar nedeniyle sınıflara ayrılmaya devam ettiği sürece, herhangi bir yönetim biçimi olsa dahi, azınlık yönetiminin devam edeceği ve çoğunluğun azınlık tarafından sömürüye maruz kalmaya devam edeceğini kabul etmemiz gerekir. Devlet, bu egemenlik ve sömürüyü düzenleme ve sistematik hale getirme işlevini üstlenir. Bakunin (2012: 120-121), nihayetinde, Marx'ın devletinin ve onun işlevlerinin doğası açısından benzerlik taşıdığı ileri sürer.

Sonuç

Sonuç olarak, liberalizm ve sosyalizm, bürokrasiyi farklı perspektiflerden değerlendirmekte ve bu ideolojilerin temel prensiplerinden kaynaklanan derin farklılıklar sergilemektedir. Marx, bürokrasiyi, kapitalist düzenin sunduğu ayrıcalıklar karşılığında iktidarı koruyan parazit bir mekanizma olarak ele alırken; Weber, bürokrasiyi kapitalizmin işleyişi için gerekli ve rasyonel bir örgüt olarak görmüştür. Weber, modern toplum için bu yapıların kritik olduğunu savunurken, sosyalizmin bürokratik özlerinin bireyleri köleleştirebileceği yönünde uyarılarda bulunmuştur.

Kapitalist ve sosyalist rejimlerde uzmanlık ve profesyonellik önemli bir yer tutarken, Marxist teorilerin sosyalist bürokratikleşmeye yeterince dikkat etmediği gözlemlenmektedir. Lenin, bürokrasinin zamanla ortadan kalkacağını öngörse de, uzmanların rolü giderek artmış ve gelişmiştir. Mises ise bürokrasinin serbest girişimi kısıtladığını ve onun demokrasinin bir gerekliliği olduğunu belirtmiştir. Weber'in "bürokrasi bir kez kurulduğunda kaldırılması zor" uyarısı tarihsel olarak doğrulanmış; sosyalist sistemlerde yönetim verimsiz hale gelerek Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açmıştır.

Liberal düşünürler, bürokrasiyi asgariye indirmeyi savunurken, sosyalist düşünürler onu verimsiz bir araç olarak değerlendirmektedir. Marksist yaklaşımlar, bürokrasiyi olumsuz bir olgu olarak görerek "bürokratik

yabancılaşma” terimi üzerinden güç aracı ve egemen sınıfın çıkarlarını koruma aracı olarak tanımlamaktadır. Ancak, sosyalist ülkelerde bürokrasinin güçlü bir yapıda varlığını sürdürmesi dikkat çekicidir.

Liberal düşünürler, sınırlı devlet ve sınırlı bürokrasi yaklaşımını ön plana çıkarmakta, bürokrasinin tamamen ortadan kaldırılmasını savunan radikal bir tutumdan ziyade, bürokrasinin belirli bir ölçüde gerekli olduğu görüşüne sahiptir. Klasik liberaller, bürokrasinin meşruluğunu sağlamanın önemini vurgulayarak liyakat esasına dayanan bir seçim sürecini önermektedir. Neo-liberal düşünürler ise, devletin toplumsal işlevinin gerekli olduğu kabul edilse de, devlet müdahalelerinin kısıtlı olması gerektiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda, bürokratik yapıyı oluşturan aktörlerin ve bürokrasi içindeki süreçlerin, değişen koşullara uyum sağlama yeteneği ve yapıcı eleştirilere verdikleri tepkiler önem arz etmektedir. Bu etkileşim, bürokrasinin işlevselliği ve gelecekteki rolü açısından belirleyici olacaktır. Liberaller ve sosyalistler arasında süregelen bu ideolojik çatışma, bürokrasinin toplum içindeki yerini ve yönünü şekillendirmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2016). Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 275-295.
- Alder, J. (2002). *General Principles of Constitutional Law*. Fourth Edition. London Palgrave-McMillan.
- Aydın, R. (2017). Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 993-1006. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.305905>.
- Aydilek, E. (2019). Türk Siyasal Hayatında Bürokrasi-Siyaset İlişkisi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (3), 57-72.
- Bakunin, M. (2012). *Tanrı ve Devlet* (Çev. S. Ergün). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 75-102.
- Çiftçi, A. ve Şen, A. T. (2024). Bürokrasi Kuramları ve İşlevselliği: Marksist, Liberal ve Diğer Kuramlar Dâhilinde Bir Analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 1053-1077. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1433460>
- Erdoğan M. (2015). *Anayasal Demokrasi*. 12. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dikmen, A. A. (2010). "Hangisi Daha Modern? Bürokrasi mi Piyasa mı?". (Ed. İpek Özkal Sayan), Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine, A.Ü. S.B.F. KAYAUM Yay. No: 7 içinde, s. 61-77.
- Dikmen, A. A. (2015). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. 8. Baskı. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergun, T. (1997). Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 30(4), 3-15.
- Ergun, T. (2004). *Kamu Yönetimi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Fişek, K. (2016). Bürokrasi Üzerine (Çev. R. Aydın ve M. Çakar) İçinde L. Demirelli ve R. Aydın (Ed.), *Das Yönetim: Devlet, İktidar ve Bürokrasinin Marksist Analizi*. Ankara: Notabene. 21-49.
- Fişek, K. (2012). *Yönetim*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Hayek, F. A. (1999). *Kölelik Yolu* (Çev. T. Feyzioglu ve Y. Arslan). Liberte Yayınları.
- Heper, M. (2005). *Bürokrasi*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 2, 290-297, İstanbul: İletişim Yayınları
- Hibou, B. (2015). *The Bureaucratization of the World in The Neoliberal Era*. New York: Palgrave Mcmillan.

- Kasper, W. (2004). John Locke: Özgürlük Filozofu (Çev. A. Yayla). *Liberal Düşünce Dergisi*, (36), 289-291.
- Mises, L. V. (2004). *Anti Kapitalist Zihniyet* (Çev. Y. Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2007a). *Sosyalizm* (Çev. Y. Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2007b). *Theory and History*. Alabama: Published by the Ludwig Von Mises Institute.
- Mises, L. V. (2010a). Bürokrasi (F. Ergin ve A. Yayla, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2010b). Kadir-i Mutlak Devlet (Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Marx, K. and Engels, F. (2004). *Siyasi Yazılar* (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Mill, J. S. (2014). *Özgürlük Üstüne* (Çev. A. Ertan). Belge Yayınları (Ed.), *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, İstanbul: Belge Yayınları. 11-177.
- Mouzelis, N. (2003). *Örgüt ve Bürokrasi* (Çev. B. Akın). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Özer, M. A., Akçakaya, M., Yaylı, H. ve Yücel Batmaz, N. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik* (Yapı ve Süreçler). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Öztaş, Nail (2015). *Yönetim*. Üçüncü Baskı. Ankara: Otorite Yayınları.
- Öztürk, N. K. (2021). Bürokrasinin Verimliliği Hakkında Sosyalist ve Liberal Görüşler. *Ombudsman Akademik*, 8(15), 13-41.
- Rothbard, M. N. (2008). Ekonomik Krizler, İş Çevrimleri, Mises ve Çağımızın Paradigması, (Çev. M. Acar). *Liberal Düşünce Dergisi*, (51-52), 33-44.
- Rothbard, M. N. (1973). *The Essential Von Mises*. Alabama: Published by Bramble Minibooks Lansing Michigan.
- Selim, Eve Aktay, M. (2021). Ludwig Von Mises: Devletçilik Eleştirisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), 49-76.
- Şaylan, G. (2000). *Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Tataroğlu, M. (1997). *Türkiye’de 12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi İktidar Bürokrasi İlişkileri*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev. B. Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Ö. Ozankaya Çev.). Ankara: İmge.
- Yayla, A. (1998). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.